

Nerina Weiss og Anne Hege Strand

Jeg vet og Snakke sammen: Verktøyenes endringsteorier

Evaluering av Jeg vet og
Snakke sammen: Delrapport 1

Nerina Weiss og Anne Hege Strand

Jeg Vet og Snakke sammen: verktøyenes endringsteorier

Evaluering av Jeg Vet og Snakke sammen: delrapport 1

Fafo-notat 2020:13

Fafo-notat 2020:13

© Fafo 2020

ISSN 0804-5135

Innhold

Forord	4
1 Innledning	5
1.1 Om verktøyene	6
1.2 Endringsteorier til Snakke sammen og Jeg Vet.....	9
1.3 Gangen i notatet	11
2 Bakgrunn for verktøyene	12
2.1 Den politiske bakgrunnen for Jeg Vet og Snakke sammen	12
2.2 To grunnpremisser.....	13
3 Endringsteorier Jeg Vet og Snakke sammen	16
3.1 Målsettinger	16
3.2 Målgrupper	18
3.3 Aktører.....	19
3.4 Antakelser	21
3.5 Indikatorer	25
4 Avslutning og veien videre	30
Referanser	31
Vedlegg Tabelloppsummering av endringsteori for Jeg Vet og Snakke sammen	33

Forord

Dette notatet er den første delrapporten fra prosjektet «Forskingsbasert evaluering av læringsressursene Snakke sammen og Jeg Vet». Prosjektet blir utført på oppdrag fra Bufdir. Prosjektet er en følgeevaluering av to digitale læringsressurser om vold og overgrep. Rapporten er av teknisk karakter, og formålet med denne rapporten er å avdekke det som ofte kalles «endringsteoriene» bak de to verktøyene som evalueres, som grunnlag for de neste stegene av evalueringen.

Kunnskapsgjennomgangen er basert på en kombinasjon av en litteraturgjennomgang, dokumentanalyser og kvalitative intervjuer. Vi har gjennomgått ulike styringsdokumenter som handlingsplaner, strategier, tiltaksplaner og oppdragsbrev som omhandler vold og overgrep i nære relasjoner. I tillegg har vi sett på kartlegginger, evalueringer og forskningslitteraturen om voldsforbyggende læringsverktøy. Fafo har også gjennomgått tilgjengelig materiell knyttet til de to læringsverktøyene og intervjuet ulike aktører som var eller er involvert i utviklingen av Snakke sammen og/eller Jeg Vet. Nerina Weiss har vært prosjektleder og hatt hovedansvaret for datainnsamling og utformingen av dette notatet. Nerina Weiss og Anne Hege Strand har ført notatet i pennen.

Vi ønsker å takke alle våre intervjupartnere for informative og tankevekkende samtaler. Vi takker Bufdir for samarbeidet så langt. Takk for at dere stilte med kontakter, informasjon og innspill og ikke minst nødvendig bakgrunnsdokumentasjon! Ved Fafo har Svein Erik Stave og Terje Olsen vært kvalitetssikrere og takkes for grundig gjennomlesing og gode kommentarer. Informasjonsavdelingen ved Fafo har ferdigstilt rapporten for publisering og takkes for flott innsats.

Oslo, september 2020

Nerina Weiss og Anne Hege Strand

1 Innledning

Samfunnet har et ansvar for å beskytte sine borgere, og spesielt barn og unge, mot vold og overgrep. Selve begrepet «vold» kan tillegges ulike betydninger. Her følger vi definisjonen gjengitt i tiltaksplanen *En god barndom varer livet ut* (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014b) og avgrensner begrepet til å omfatte vold i nære relasjoner i og utenfor hjemmet.

Vold og overgrep har følger for den som rammes, og kan medføre betydelige fysiske og psykiske problemer. Barn som opplever vold i hjemmet, påvirkes av volden både på kort og lang sikt (Edwards mfl. 2003; Wolfe mfl. 2003). Barna kan utvikle ulike helsemessige, sosiale og kognitive problemer (Øverlien 2010) og gjør fokuseringen på vold viktig i et forebyggende helseperspektiv. Å være utsatt for vold øker også risikoen for rusmisbruk senere i livet og for å bli utsatt for og utøve vold (Aakvaag mfl. 2019). Barn tar ikke bare skade av selv å bli utsatt for vold, men også av å være vitne til vold (Isdal 2002).

Vold og overgrep er et samfunnsproblem. Vold har store kostnader i form av behov for ekstraordinære hjelpetiltak i skolen, psykisk og fysisk helsehjelp, barneverntiltak, krisesentertilbud, sosialtjenester og politiressurser. Det anslås at vold i nære relasjoner koster det norske samfunnet 4,5–6 milliarder kroner årlig (Rasmussen mfl. 2012). Bak tallene skjuler det seg enkeltpersoner og skjebner: Barn og voksne utsettes for store belastninger, og noen blir skadet for livet. Dette viser betydningen av en effektiv innsats for å forebygge vold og overgrep på et tidlig stadium i livsløpet.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) har i samarbeid med Utdanningsdirektoratet og Helsedirektoratet utviklet to digitale læringsverktøy: Jeg Vet og Snakke sammen. Ressursene skal gi alderstilpasset, likeverdig, systematisk og kunnskapsbasert opplæring om vold og overgrep til alle barn og unge (Jeg Vet) samt sikre at voksne som jobber med barn, skal bli tryggere på å snakke med barn om vold og overgrep og få bedre kunnskap om vold og overgrep (Snakke sammen). Begge ressursene ble lansert i 2018. Jeg Vet ble gjort tilgjengelig for ansatte i barnehage og skole i 2018 og Snakke sammen pilotert. I 2019 startet også implementeringen av den digitale opplæringsplattformen Snakke sammen. Piloter har blitt utprøvd, og verktøyene skal implementeres og spres videre, samtidig som verktøyene allerede nå blir revidert og endret. Også implementeringsinnsatser- og aktiviteter justeres løpende for å sikre treffsikkerhet. Fafo har fått i oppdrag å evaluere disse to læringsverktøyene med vekt på implementeringsprosessen og på effekter og virkninger av de to verktøyene på å forebygge vold og overgrep.

Fafo fikk i oppdrag å evaluere Jeg Vet og Snakke sammen. Følgeevalueringen består av ulike faser som strekker seg over 2019–2021. Formålet er å samle kunnskap om 1) bakgrunnen for og utviklingen av verktøyene, 2) implementeringsprosessene og 3) virkninger og effekter av Jeg Vet og Snakke sammen. Evalueringen tar i bruk både kvalitative og kvantitative forskningsmetoder. Dette notatet er den første delrapporten av til sammen fire rapporter. Formålet med denne rapporten er å avdekke det som kalles *endringsteoriene* bak de to verktøyene som evalueres. Endringsteoriene danner grunnlag for den videre evalueringen. Med endringsteorier menes tankene som ligger bak utformingen av verktøyene, blant annet når det gjelder

- de forventede effektene
- hvorfor disse effektene er forventet
- hvilke antakelser som ligger bak utformingen av verktøyene
- hvilke eksterne faktorer som har påvirket utformingen

Formålet med kartlegging av verktøyenes endringsteorier er 1) å bidra til en forskningsbasert evaluering av Snakke sammen og Jeg Vet, 2) få kunnskap om hvordan de to digitale ressursene Jeg Vet og Snakke sammen kan justeres og videreutvikles, og 3) få økt kunnskap om hvordan staten som aktør kan understøtte og bidra til implementering av pedagogiske ressurser i kommunal sektor (gjennom å studere implementering, effekter og erfaringer med de digitale læringsressursene Jeg Vet og Snakke sammen initiert av Bufdir).

1.1 Om verktøyene

Jeg Vet

«Jeg vet er en kunnskapsbasert læringsressurs for alderstilpasset opplæring om vold, overgrep og mobbing i barnehager og skoler. 'Jeg vet' skal bidra til at barnehager, grunnskoler og videregående skoler har et voldsforebyggende opplæringsstilbud som fremmer livsmestring - og er systematisk, kunnskapsbasert og nasjonalt likeverdig.»¹

Jeg Vet er utformet som en digital læringsplattform i Salaby, Gyldendals digitale læringsunivers for barnehage og grunnskole. Verktøyet består av alderstilpassede moduler rettet mot alle barn og unge fra barnehagealder og fram til videregående skole og skal sikre at barn og unge får kunnskap om og forståelse av ulike former for vold, seksuelle overgrep og mobbing og konsekvensene av disse. I tillegg skal ressursen gi kunnskap om hvilke rettigheter barn og unge har til vern mot vold og overgrep, og hvem barn og unge kan henvende seg til, og hvor de kan få hjelp. Verktøyet er modulbasert og inneholder fagtekster, filmer, illustrasjoner og oppgaver. Målet er å presentere konkrete situasjoner og dilemmaer og fremme barn og unges refleksjon rundt disse. For elever på ungdomstrinnet og i videregående skole er det også lagt opp til fordypning og prosjektarbeid. De ulike oppleggene er tilpasset kompetansemålene i skolens læreplaner og er under konstant oppdatering i samsvar med læreplanfornyelsen.

Jeg Vet kan benyttes i konkrete opplærings situasjoner i skole og barnehage og er innrettet mot opplæring i et omfang av 2 timer per semester gjennom hele utdanningsforløpet. Det bygger på akkumulerende kunnskap, det vil si at de ulike modulene bygger videre på hverandre, slik at barn og unge er sikret alderstilpasset kunnskap. Hvordan undervisningen legges opp, og i hvilke fag Jeg Vet benyttes, styres av skolen selv.

Jeg Vet er et av flere eksisterende programmer og opplæringsverktøy om vold og overgrep rettet mot utdanningssektoren. Norske skoler og barnehager har metodefrihet og kan selv bestemme hvilke pedagogiske metoder og verktøy de vil bruke. For å sikre utbredt bruk av verktøyet er det viktig at Jeg Vet holder høy kvalitet, både hva innhold og uttrykk angår, og at implementeringsprosessen er godt planlagt og gjennomført.

¹ <https://www.jegvet.no/hva-er-jeg-vet>

Bistand i implementeringen ble gitt som oppdrag til samtlige Fylkesmannsembeter for 2019 og 2020, via deres Tildelingsbrev. Et særskilt oppdrag, med avsatte midler, ble gitt de tre nordligste fylkene i deres Tildelingsbrev og Belastningsfullmak i 2020. Dette medførte altså en styrking av satsingen, og gikk ut til embetene i starten av 2020. De tre nordligste embetene i 2020 igangsatte oppdraget, og Bufdir vurderer hvordan og hvorvidt oppdraget kan videreføres og spres fremover.

Tabell 1.1 Kronologisk hendelsesforløp – Jeg Vet

2014	Bufdir får i oppdrag å gjennomgå informasjons- og kursvirksomhet som foregår i barnehager og skoler (jf Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014b)
2015	Gjennomføring av to kartlegginger av forebyggende tiltak rettet mot skole og barnehage (RVTS 2015, Bufdir 2015), og systematisk kartlegging av kunnskap om effekt av forebyggende informasjonstiltak (FHI 2016)
2016	Bufdir anbefaler å samle kvilietessikret innhold i en helhetlig digital læringsressurs som får arbeidstittelen «Voldsboksen» Bufdir får i oppdrag å utvikle et digitalt læringsverktøy rettet mot barn og unge
2017	Etablering av styringsgruppe bestående av Udir, Hdir og Bufdir Etablering av <i>arbeidsgruppe 1</i> som skal utvikle det faglige innholdet i Jeg Vet: Regionale ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) Nord, Norsk kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS), Barneombudet, Læringsmiljøseneter, Statped, Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus (SANKS), BarnsBeste Etablering av <i>arbeidsgruppe 2</i> som skal gi innspill til implementeringsplanen og utvikle en støtteressurs rettet mot skoleledere, kommuner og fylkeskommuner: RBUP, KS kommune, KS fylkeskommune, fylkesmenn, Skolelederforbundet og Utdanningsforbundet Salaby eid av Gyldendal får oppdraget med å være den digitale læringsplattformen for Jeg Vet Workshop om voldsforebyggende innsatser i skole og barnehage med deltakere fra sivil sektor (Redd Barna 2017). Deltakelse og presentasjon på seminar «Trygt Sapmi» Voksne for barn gjennomfører to kvalitative undersøkelser av hvordan henholdsvis barnehagebarn og barn 2. – 4. trinn ønsker å lære om vold og overgrep, på vegne av Bufdir. Undersøkelsene resulterer i to skriftliggjorte oppsummeringer Jeg Vet piloteres i et utvalg kommuner, både i form av en standardisert easyfact-undersøkelse (som gjennomføres og analyseres av Bufdir) og innspills- og tilbakemeldingsmøter med deltakere fra utdanningssektoren i et utvalg kommuner
2018	Jeg Vet gjøres tilgjengelig for skoler og barnehager, og lanseres på regionale samlinger (i samarbeid med RVTSene) Arbeid med implementering av Jeg Vet forankres i løpende trepartssamarbeid mellom Udir, Bufdir og Hdir Ressursen presenteres på ulike nasjonale og internasjonale konferanser om vold og overgrep, hovedsakelig i regi av Bufdir og RVTS Øst Salaby sprer informasjon om Jeg Vet i sine kanaler Bufdir utvikler en standardpresentasjon av Jeg Vet, som deles med aktuelle samarbeidspartnere RVTS får i oppdrag å bidra i implementeringen i sine Tilskuddsbrev Implementeringsplan utvikles av Deloitte på oppdrag av Bufdir

<p>2019</p>	<p>TIBE T utvikler en informasjonsfilm om Jeg Vet, på oppdrag fra Bufdir (https://www.youtube.com/watch?v=qcswaNSjblQ)</p> <p>Ressursen presenteres på ulike nasjonale og internasjonale konferanser om vold og overgrep, hovedsakelig i regi av Bufdir og RVTS Øst</p> <p>TIBE T gjennomføres en digital kampanje for å spre informasjon om Jeg Vet, på oppdrag fra Bufdir</p> <p>Folkehelseinstituttet ferdigstiller en rapport som oppsummerer kunnskap om forebyggende informasjonstiltak for barn og unge, på vegne av Bufdir (https://bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00004854)</p> <p>Fylkesmannsembetene får i oppdrag å gjøre Jeg Vet kjent i sine kanaler gjennom sine Tildelingsbrev</p> <p>Bufdir annonserer for Jeg Vet i diverse medier som treffer sektoren (eks barnehage.no) og gjorde pressefremstøt (se eks nyhetssak: https://www.nrk.no/nar-foreldre-skader-barn/myndighetene-vil-forebygge-vold-og-overgrep-mot-barn-_satser-pa-mer-systematisk-undervisning-1.14456887)</p> <p>Fylkesmannsembetene får i oppdrag å gjøre Jeg Vet kjent i sine kanaler.</p>
<p>2020</p>	<p>Informasjon om Jeg Vet sendes alle barnehager og skoler i Norge fra Bufdir (via epost)</p> <p>Fylkesmannsembetene i Nordland, Troms og Finnmark får midler til implementeringsarbeidet av Jeg Vet. Dialogmøte gjennomføres i oktober 2020, for å vurdere foreløpige resultater og planlegge evt videreføring/spredning av oppdrag i 2021</p> <p>Bufdir og RVTSene gjennomfører et møte for å planlegge samordning av informasjonsaktiviteter fremover (oktober 2020)</p>

Snakke sammen

«Snakke sammen er en digital opplæringsplattform om vold, overgrep og omsorgssvikt som skal gjøre deg tryggere og modigere i samtaler med barn. Den digitale opplæringsplattformen og tilgangen til spillet SNAKKEsim er åpen og tilgjengelig for alle, og kan fritt tas i bruk.»²

På bakgrunn av *Opptappingsplanen mot vold og overgrep (2017–2021)* gir Bufdir RVTS-ene i oppdrag å videreutvikle kurs i å samtale med barn om vold og overgrep til et nasjonalt opplæringsprogram for kommunene. Programmet skal være modulbasert og tilpasset ulike yrkesgrupper. Prosjektet eies av RVTS Øst og styres av den nasjonale ledergruppen for RVTS-ene. Prosjektgruppen ledes av RVTS Øst og har en representant fra hvert RVTS.

Snakke sammen er utformet som et digitalt opplæringsprogram for å styrke voksnes kompetanse i å samtale med barn. Formålet er å gi voksne som møter barn, kunnskap om vold og overgrep, hvordan de kan oppdage signaler, og hvordan de gjennomfører gode og trygge samtaler med barn og unge. Verktøyet er tenkt som en portal med tre hoveddeler bestående av filmer og tekstmateriale om vold og det å samtale med barn, øving i å samtale med barn og ressurser til bruk i opplæring og undervisning. Verktøyet ble imidlertid spisset mot øvingsdelen.

I 2017 startet RVTS et samarbeid med spillutviklingselskapet Attensi for å utvikle en spillsimulering, der voksne kan øve seg på å samtale med barn og unge ved bekymring for vold og overgrep. Verktøyet er stadig under utvikling og består i sin nåværende form av ni avatarer med ulike kjønn og aldre. En avatar er i denne sammenhengen en digital barnefigur. Hver avatar kommer med en problemstilling og målet for samtalen. I tillegg får den voksne som skal gjennomføre spillet, informasjon om

² <https://rvtsost.no/verktoy/snakke-samtalehjelp-til-deg-som-er-bekymret-for-et-barn>

barnet (avataren), som for eksempel barnets endrede atferd. Spillet går ut på at den voksne gjennomfører en samtale med den digitale avataren. Denne samtalen er en simulering av en samtale som kunne ha vært gjennomført med et ekte barn. Til hver simulering ligger det lenker med informasjonsmaterieil knyttet til problemstillingen og det å snakke med barn.

Portalen med spillsimuleringen ble lansert i april 2018. I følge RVTS har bruken økt mye under covid-19-situasjonen, spesielt våren 2020 da skoler og barnehager var stengt. Grunnet situasjonen med covid-19 har noen av implementeringsaktiviteter blitt utsatt, mens oppfølgingen av tjenester som bruker Snakke sammen, og undervisning av verktøyet fortsetter. Det nye verktøyet med spillsimulering vil kreve en nytenkning om implementering. En ny implementeringsplan er under utarbeidelse.

Tabell 1.2 Kronologisk hendelsesforløp – Snakke sammen

2017	RVTS planlegger en portal med tre hoveddeler: <ol style="list-style-type: none"> 1. Kompetanse om vold og samtaler ved hjelp av filmer, noe tekst og intervjuer med fagpersoner 2. Øvingsdel med mulighet for direkte å øve på samtale med barn i ulike aldre 3. Opplæringsprogram med presentasjoner og ressurser til bruk i opplæring og undervisning Samarbeid med spillsimuleringsutvikleren Attensi
2018	Portalen lanseres i april 2018 Snakke sammen piloteres i et utvalg kommuner
2019	Implementering hovedsakelig gjennom <ol style="list-style-type: none"> 1. intern implementering med mål om å gjøre Snakke sammen kjent hos alle ansatte i RVTS 2. breddeimplementering med mål om å spre kjennskap om Snakke sammen 3. systematisk implementering med mål om å spre Snakke sammen systematisk i kommuner gjennom utvalgte piloter Videreutviklingen av programmet og utvikling av nye avatarer pågår parallelt med implementeringsarbeidet. Tre nye avatarer blir lansert
2020	Ny nettside lanseres og utvikling av flere avatarer er planlagt.

1.2 Endringsteorier til Snakke sammen og Jeg Vet

Endringsteori er både en evalueringsmetode egnet til å forstå sammenhengen mellom årsak og virkning (Ebrahim mfl. 2010) og et refleksjonsverktøy egnet til å bevisstgjøre seg sine egne, og andres, antakelser om hva slags endring man ønsker å oppnå med verktøyene, og hvordan slik endring skal skje (Stern mfl. 2012). En endringsteoretisk kartlegging tar som utgangspunkt at hvordan ressursene implementeres, brukes og gir resultater, kan sammenlignes med den «ideelle» prosessen som ligger i tankene bak ressursene.

Det er viktig å huske at det kan finnes ulike forståelser av og antakelser om sammenheng mellom årsaken til problemet, hvilken virkning verktøyet har, og hvordan endring skal skje. I dette notatet utvikler vi en endringsteori for hvert av verktøyene Snakke sammen og Jeg Vet. Det kan være ulike antakelser om virkningen av disse to verktøyene, slik at hver av de to endringsteoriene vil kunne inneholde flere teorier. Samtidig vil endringsteoriene kunne sammenfalle for de to verktøyene. Som vi skal beskrive i mer detalj under, var Snakke sammen og Jeg Vet i utgangspunktet tenkt som to komplementære verktøy som skulle utvikles parallelt. Utviklingsprosessene til de to verktøyene har imidlertid vært ulik. Det er RVTSene i samarbeid som utviklet Snakke sammen (i samarbeid med simuleringsutvikler Attensi), og som har hovedansvaret for implementeringen av verktøyet. Bufdir ledet og koordinerte utviklingen av

Jeg Vet. For Jeg Vet ble det satt ned to arbeidsgrupper med ulike fagpersoner, en som var ansvarlig for innholdet, og en som skulle utforme implementeringsprosessen.

Gitt to svært ulike prosesser, og to verktøy som har til dels ulike målsettinger og målgrupper, anser vi det som ikke hensiktsmessig å strømlinjeforme én endringsteori, men heller tegne opp ulike endringsteorier som beskriver hver sin framgangsmåte for å oppnå den felles overordnede målsettingen: å redusere omfanget av vold og overgrep mot barn og unge.

Gjennom å avdekke målsettinger, målgrupper og antakelser vil vi så skissere egne indikatorer for å gjennomføre evalueringen. Et endringsteoretisk rammeverk inneholder alle stegene som i utgangspunktet er forventet fra ressursene innføres, til det overordnede målet om å redusere vold og overgrep er oppnådd. Mellom disse to ytterpunktene er det mye som kan gå annerledes enn forventet, og det er i analysen av denne prosessen at mye lærdom om verktøyene ligger. Ved å klarlegge denne «ideelle» prosessen vil man, på et senere stadium i evalueringen, kunne sammenholde oppnådde resultater med forventede resultater, samtidig som man kan innhente nyttig informasjon om hvorfor det er samsvar eller avvik mellom disse. Dette kan man for eksempel gjøre ved en kritisk vurdering av antakelsene som lå til grunn for de forventede resultatene. Dersom effekten av verktøyene avviker fra det som ble satt som mål, vil en gjennomgang av endringsteori kunne gi oss svar på om mangel på positiv effekt handler om feilaktig utforming av verktøyene, om uklare eller for ambisiøse målsettinger, eller om feilslått implementering. Et viktig formål med evalueringen vil nettopp være å kunne skille mellom disse ulike utfallene.

Tiltak som de to læringsverktøyene Snakke sammen og Jeg Vet eksisterer ikke i et vakuum, men inngår som del av flere ulike tiltak utformet for å redusere og avdekke vold og seksuelle overgrep i nære relasjoner. Det er derfor viktig å bevisstgjøre seg at verktøyene blir utviklet, implementert og brukt i en kompleks kontekst med mange aktører fra ulike sektorer og profesjoner og med mange ulike brukere. Det må jobbes på tvers av departementer, direktorater, fylkeskommuner og kommuner og på ulike styringsnivåer, noe som vil påvirke læringsverktøyene, deres bruk og dermed også endringene disse verktøyene bringer fram. Det er derfor av betydning å kartlegge de ulike kontekstene som vil påvirke læringsverktøyene, og utforske ulike aktørers motivasjon og bidrag (Vogel 2012). De to endringsteoriene vil danne grunnlag for refleksjon og diskusjon om strategiske valg i utformings- og implementeringsprosessen (Eyben mfl. 2008) og vil være utgangspunktet for Fafos evaluering av de to verktøyene.

Datainnsamling

For å utvikle endringsteorier for verktøyene Jeg Vet og Snakke sammen har vi i dette notatet basert oss på dokumentanalyse og kvalitative intervjuer. For å få et overblikk over prosessene i forkant av verktøysutviklingen har vi sett på ulike styringsdokumenter som NOU-er, stortingsmeldinger, tiltaksplaner og rapporter fra de siste 10 år. Videre har vi gjennomgått tilgjengelig materiale knyttet til utviklingen av de to læringsverktøyene Snakke sammen og Jeg Vet. Vi har her gjennomgått materiale tilgjengeliggjort fra Bufdir, som interne memoer, møtereferater, notater, interne rapporter og oppdragsbrev. I tillegg gjennomførte vi tolv intervjuer med 15 informanter. Disse var tidligere og nåværende ansatte i Bufdir, fagekspertene og andre utviklere som har vært involvert i utviklingen av de to verktøyene. Gjennom disse samtalene fikk vi innblikk i utviklingsprosessen, diskusjonene og endringene av målsettinger og utformingen av verktøyene allerede i den tidlige utviklingsfasen.

1.3 Gangen i notatet

I det følgende vil vi gjennomgå bakgrunnen for utviklingen av de to læringsverktøyene Snakke sammen og Jeg Vet. Vi vil kort gå gjennom relevante styringsdokumenter, beskrive kjente utfordringer med voldsforbyggende læringstiltak rettet mot barn og unge og skissere forankringen av verktøyene i lov- og regelverket. I avdekkingen av endringsteoriene vil vi beskrive verktøyenes hovedmålsettinger og målgrupper. Vi vil så kort gå gjennom utviklingsprosessen så langt før vi presenterer ulike eksplisitte og implisitte antakelser – teoriene i endringsteorien. Basert på disse skisserer vi mulige indikatorer som Fafo vil benytte i det videre evalueringsarbeidet med Jeg Vet og Snakke sammen. Notatet avsluttes med innsikter vi ønsker å ta med oss videre til arbeidet med de neste evalueringsfasene.

2 Bakgrunn for verktøyene

2.1 Den politiske bakgrunnen for Jeg Vet og Snakke sammen

Forebygging av vold og overgrep i nære relasjoner er et prioritert politisk område. Arbeidet har vært forankret i flere handlingsplaner: *Handlingsplanen mot i vold nære relasjoner (2004–2007)* (Justis- og beredskapsdepartementet 2004), *Vendepunkt – handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008–2011* (Justis- og beredskapsdepartementet 2008) og *Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2012* (Justis- og beredskapsdepartementet 2012). Stortingsmeldingen *Forebygging og bekjempelse av vold i nær relasjoner* (Meld. St. 15 (2012–2013)) er den første meldingen som fokuserer særskilt på vold i nære relasjoner, og påpeker at det er et særskilt behov for en innsats rettet mot å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn. Stortingsmeldingen, og den påfølgende strategien for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og unge (2014–2017), *Barndommen kommer ikke i reprise* (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014a), legger grunnlaget for det som senere utvikles til de digitale læringsressursene Jeg Vet og Snakke sammen. Fire tiltak fra denne handlingsplanen er av spesiell relevans for utviklingen av de to verktøyene:

Tiltak 1: Skolens rolle i forebygging av vold og seksuelle overgrep skal styrkes.

Tiltaket iverksettes blant annet gjennom utviklingen av konkrete kompetansemål i skolens læreplaner som gjelder elevenes kunnskap om vold, krenkelser, vold knyttet til seksualitet og vold i nære relasjoner (se kompetansemål for 2. trinn, 4. trinn, 7. trinn og 10. trinn samt etter Vg1/Vg2, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014a: 16).

Tiltak 2: Gjennomgang av dagens informasjons- og kursvirksomhet til barn og ungdom om vold og seksuelle overgrep.

Bufdir får i henhold til handlingsplanen i oppdrag å kartlegge eksisterende forebyggende tiltak rettet mot barn og unge. Dette resulterer i kartlegginger gjennomført av henholdsvis RVTS og Bufdir (RVTS 2015; Bufdir 2015). Bufdir får videre oppdraget om å utvikle et enhetlig opplegg med sikte på videreføring av gode programmer og metoder (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014a: 17)

Tiltak 3: Plan for formidling av informasjon om krenkelser, vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom. Informasjonen skal være alderstilpasset og formidles digitalt.

Tiltak 4: Kommuneansattes kompetanse i å samtale med barn skal styrkes. RVTS-ene skal i samarbeid med relevante kompetansemiljøer utarbeide et tverrfaglig opplæringsprogram og holde felles opplæring for ulike faggrupper i kommunene.

I 2016 legger regjeringen fram *Opptappingsplan mot vold og overgrep (2017–2021)* (Barne- og likestillingsdepartementet 2016). Her slås det fast at arbeidet med å bekjempe vold og overgrep må ses i sammenheng med andre sentrale samfunns mål som å utjevne sosiale ulikheter, bekjempe fattigdom og rusavhengighet og mål om å

fremme likestilling, inkludering og god helse. Videre knyttes arbeidet med å bekjempe vold og overgrep til satsing på tjenester som helsestasjon og skolehelsetjeneste, familieverntjenester og foreldrestøttende tiltak (Barne- og likestillingsdepartementet 2016: 31). Utviklingen av Snakke sammen må ses som en del av denne strategien.

2.2 To grunnpremisser

De to læringsverktøyene tar utgangspunkt i to grunnpremisser i arbeidet med å forebygge vold og overgrep mot barn og unge:

- 1 Kunnskap er et viktig verktøy for å forebygge vold og overgrep mot barn.
- 2 Barn og unge må ha tilgang til voksne som de opplever som trygge og tilgjengelige.

De to premissene følger imidlertid ulik utvikling i de ulike styringsdokumentene og kunnskapsgrunnlagene som ligger til grunn for regjeringens handlingsplaner.

Kunnskap som viktig verktøy for å forebygge vold og overgrep mot barn

Å redusere omfanget av vold og overgrep mot barn og unge er en viktig politisk målsetting. Samtidig er den vitenskapelige dokumentasjonen mangelfull når det gjelder å dokumentere sammenhengen mellom bruk av læringsverktøy og redusert forekomst av overgrep mot barn og unge (Moen mfl. 2018). I tidligere styringsdokumenter om vold og overgrep har det vært uttrykt en viss skepsis til forebyggingstiltak rettet mot barn. Denne bygger på en usikkerhet om hvorvidt barn og unge kan klare å nyttiggjøre seg kunnskapen om vold og overgrep som de får gjennom ulike programmer. Flere evalueringer har vist at voldsforbyggende undervisningsopplegg sannsynligvis fører til at barn får økt og forbedret kunnskap om vold og overgrep, og at undervisningsoppleggene også bidrar til å forbedre barns kunnskap om hvordan de kan beskytte seg selv mot vold og overgrep (Walsh mfl. 2015). Det er imidlertid større usikkerhet om hvorvidt slike læringsverktøy bidrar til økt avdekking, og hvorvidt barn tar i bruk ferdighetene og kunnskapen om vold og overgrep over tid (Topping mfl. 2009).

Gjennom 1980- og 90-tallet ble ulike opplæringspakker om vold og overgrep rettet mot barn, for eksempel «Trygg og Sterk» og «Det er min kropp». Formålet med opplæringen var å lære barna å verne seg selv mot seksuelle overgrep ved hjelp av såkalte «empowerment-teknikker» (Førland mfl. 1993). Det mangler imidlertid forskning som kan dokumentere positiv effekt av slike programmer, og kunnskapen om virkningen av å gi barn kunnskap for å nå målsettingen om å redusere vold og overgrep mot unge er derfor mangelfull (Nasjonalt ressurscenter for seksuelt misbrukte barn 2002; Moen mfl. 2018). Det har også vært uttrykt en frykt for mulige negative effekter av kunnskapsprogrammer om vold og overgrep rettet mot barn. Frykten har vært knyttet til at opplæringen vil gi barn og unge det feilaktige inntrykket at de selv er ansvarlige for eventuelle overgrep de blir utsatt for, og at programmene kan føre til at barn kan bli engstelige og mistenksomme overfor voksne (Barne- og familiedepartementet 2005). En slik bekymring for negative følger har ført til at man i tidligere tiltaksplaner primært har konsentrert seg om å utvikle tiltak rettet mot den generelle voksenbefolkningen og mot grupper av voksne med antatt økt risiko for å begå overgrep mot barn. I de tidlige styringsdokumentene er tiltak rettet mot barn først og fremst ment å tilrettelegge for at barn og unge enkelt kunne komme i kontakt med (det mer spesialiserte) hjelpeapparatet.

Skoler og barnehager har vært trukket fram som viktige arenaer for å oppdage vold og overgrep, også i de tidlige tiltaksplanene. Disse arenaene skulle dessuten ha betydning for oppfølging av overgrepsutsatte barn (Barne- og familiedepartementet 2005). I handlingsplanen *Et liv uten vold* for 2014–2017 vises det til skoler og barnehagers rolle i å avdekke vold og overgrep mot barn og unge, og det framheves at de samme institusjonene skal fungere som forebyggingsarenaer (Justis- og beredskapsdepartementet 2013, se også Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014).

Stortingsmeldingen *Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner* (Meld. St. 15 (2012–2013)) og regjeringsstrategien *Barndommen kommer ikke i reprise* (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014a) illustrerer en utvikling i retning av en styrket tiltro til tiltak direkte rettet mot barn. I disse dokumentene presenteres en grunnholdning om at barn trenger kunnskap om seksualitet og kropp, fysisk og psykisk vold og om seksuelle overgrep, for å lettere kunne sette grenser, forstå uakseptabel atferd og kunne sette ord på vold og vanskelige opplevelser (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014a). Skepsisen til hvorvidt kunnskapstiltak om vold og overgrep rettet mot barn har positiv effekt, nevnes ikke lenger. Derimot påpekes det at til tross for eksisterende kunnskapspakker eksisterer det et behov for å utvikle tiltak med god effekt som når ut til alle barn og unge med alderstilpasset informasjon (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014a: 15).

Når det gjelder hvilken rolle kunnskapsformidling til barn skal ha i en forebyggingsstrategi mot vold og overgrep, kan det spores en utvikling i løpet av det siste tiåret. En tidligere skepsis knyttet til en frykt for at barn føler et for stort ansvar for at de kan bli utsatt for vold og overgrep, snus til at barn har en rett til å bli opplyst om vold og overgrep, og at det etableres egne kompetansemål i skolens læreplaner om dette.

Barn og unge må ha tilgang til voksne som de opplever som trygge og tilgjengelige

Når det gjelder de voksnes rolle og voksnes ansvar for å avdekke barns og unges erfaringer med vold og overgrep, er det en langt mer koherent forståelse av dette gjennom de ulike styringsdokumentene. Det er tydelig uttrykt gjennom alle styringsdokumentene at voksne har et ansvar for barn. Ansatte i skoler og barnehager tildeles en sentral rolle i å avdekke vold og overgrep mot barn, og de får også et stort ansvar for å melde fra til barnevernet. Dette er hjemlet i lovverkene som regulerer tjenestenes arbeid. Det legges vekt på at ansatte har kompetanse i å oppdage barn og unge som trenger hjelp, og at de vet hvordan de følger opp barna (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014a: 93). Gjennom styringsdokumentene understrekes behovet for tiltak som skal opplyse voksne om meldeplikten, og tiltak som hever de ansattes kompetanse om fysiske og seksuelle overgrep mot barn.

Det tas som utgangspunkt at personer som jobber med barn og unge, blant annet skoler og barnehager, ofte har liten eller ingen erfaring med hvordan de skal forholde seg når de mistenker at et barn har blitt utsatt for vold eller overgrep. Det har i flere omganger blitt utarbeidet undervisnings- og veiledningsmateriale til lærere og barnehageansatte om vold og overgrep mot barn, men det er samtidig en usikkerhet knyttet til om voksne har tilstrekkelig kompetanse på dette temaet (Barne- og familiedepartementet 2005; Meld. St. 15 (2012–2013)). Når kompetanse beskrives nærmere, pekes det blant annet på at barnehageansatte bør ha kjennskap til barns normalutvikling, samspill, tilknytning og bygging av sosial kompetanse (Barne-, likestil-

lings- og inkluderingsdepartementet 2014a: 94). I skolesammenheng peker man spesielt på skolehelsetjenestens rolle i å identifisere og håndtere ulike risikofaktorer, livsutfordringer og helseproblemer, herunder vold og seksuelle overgrep (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014a: 94).

En særlig utfordring i arbeidet med å styrke voksnes kompetanse er å møte den usikkerheten og ubehaget voksne kan føle på. I *Barndommen kommer ikke i reprise* pekes det blant annet på at mange voksne som jobber med barn, kvier seg for å stille spørsmål om vold og seksuelle overgrep til barn, og at voksne kan være redde for at spørsmålene de stiller, kan vekke sterke reaksjoner hos barn. I tiltaksplanen *En god barndom varer livet ut* pekes det på behovet for å styrke kommuneansattes kompetanse i å samtale med barn (tiltak 38) og behovet for å styrke kompetansen til minoritetsrådgivere i skolene i å samtale med ungdom om vold og seksuelle overgrep (tiltak 39) (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014b). Behovet for å finne måter voksne kan bli bedre på å snakke og samtale med barn om vold og overgrep, forankres altså konkret i denne handlingsplanen. Forslaget videreføres i stortingsproposisjonen (Barne- og likestillingsdepartementet 2016) hvor RVTS-ene gis mandatet til å styrke voksnes samtalekompetanse med barn om vold og overgrep. Det er viktig her å understreke at mens de tidligere styringsdokumentene handler om voksnes kompetanse på å avdekke vold og overgrep, så konkretiseres dette kompetansebehovet i de nevnte styringsdokumentene som et behov for å styrke voksnes *samtalekompetanse*. Dette er grunnlaget for tiltaket Snakke sammen som utvikles av RVTS.

3 Endringsteorier Jeg Vet og Snakke sammen

3.1 Målsettinger

Jeg Vet og Snakke sammen inngår som tiltak i regjeringens strategi for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom. I regjeringens strategier og handlingsplaner har det blitt lagt stor vekt på et styrket barneperspektiv. Å snakke med barn og gi barn reell medvirkning skal bli en naturlig og integrert del av hjelpeapparatets arbeidsmetoder. En forutsetning for å kunne benytte seg av retten til å si sin mening og bli hørt er at barn får god og alderstilpasset informasjon (Meld. St. 15 (2012–2013)). En annen viktig forutsetning er at voksne har kompetanse i å samtale med barn om vold og overgrep (Barne- og likestillingsdepartementet 2016).

Det er tre overordnede strategier i regjeringens arbeid mot vold og overgrep vi anser som viktige i denne sammenhengen:

- 1 forebygging – å forhindre at vold og overgrep mot barn og unge finner sted
- 3 avdekking – å tidlig oppdage barn og unge som har blitt utsatt for vold og overgrep
- 4 samhandling – å følge opp utsatte barn og unge på en effektiv og rask måte

Et viktig tiltak, som fører oss til de individuelle målsettingene i Jeg Vet og Snakke sammen, er regjeringens vekt på å øke *kompetansen* knyttet til vold og overgrep mot vold og unge. Som nevnt tidligere er det en stor bekymring at ansatte i blant annet barnehager og skoler mangler tilstrekkelig kompetanse i å avdekke vold, handle ved mistanke og snakke med barn om vanskelige temaer. Videre påpekes det at befolkningens holdninger til og kunnskap om vold og overgrep på sikt kan påvirke forekomsten av vold og overgrep. Å løfte temaer om vold og overgrep i det offentlige rom skal føre til at voldsutsatte i større grad søker hjelp, og at vitner varsler om overgrep. Voldsutsatte og grupper med høy risiko for å bli utsatt for vold og overgrep har behov for målrettet og tilrettelagt informasjon. Derfor skal det iverksettes flere informasjonstiltak rettet mot befolkningen generelt og til særskilte grupper for å øke kunnskap om vold og overgrep, barnas rettigheter og å bryte ned tabuer (Barne- og likestillingsdepartementet 2016).

For å kunne systematisere og analysere målsettingene knyttet til de to læringsverktøyene Snakke sammen og Jeg Vet er det nyttig å følge Røsdal mfl. (2019: 18) sin tredeling av kompetansebegrepet:

- 1 *Fenomenforståelse*: kunnskap om ulike typer av vold og overgrep, kunnskap og tegn på vold og overgrep, konsekvenser av vold og overgrep og ulike risikoer og beskyttelsesfaktorer
- 5 *Handlings- og henvisningskompetanse*: kompetanse i å snakke med barn og unge, kompetanse om taushets-, opplysnings- og avvergingsplikt, kompetanse til å agere på grunnlag av bekymring, kunnskap om andre tjenesters mandat og rolle og kompetanse til å følge opp barn og unge berørt av vold og overgrep

- 6 *Samhandlingskompetanse*: kunnskap om strukturer og verktøy som fremmer god samhandling, kompetanse til å delta i forpliktende samarbeid mellom forskjellige etater i oppfølging av berørte av vold/overgrep

I denne tredelingen av kompetansebegrepet skilles det mellom (passiv) kunnskap – fenomenforståelse – og (aktiv) handling – handlingskompetanse, samhandlingskompetanse. Denne differensiering er viktig for å kunne forstå både hvilke former for kompetanseheving som fremmes gjennom verktøyene, og hvilke forståelser rundt sammenhengen mellom de ulike kompetansebegrepene som ligger bak verktøyene. Et sentralt spørsmål som skal undersøkes i evalueringen, er nettopp hvorvidt mer fenomenforståelse også fører til endret handling. Samhandlingskompetanse er den delen av kunnskapsbegrepet som er minst vektlagt i de to verktøyene.

I det følgende vil vi presentere målsettingene til Jeg Vet og Snakke sammen, slik de framkommer på verktøyenes hjemmesider, og hvordan målsettingene ble presentert i intervjuer med informanter. Videre presenterer vi kort hvilken av de ulike kompetansedimensjonene verktøyene har som mål å dekke.

Målsettinger – Jeg Vet

«Bidra til at barnehager og skoler har et alderstilpasset, forskningsbasert og universelt utformet voldsforbyggende opplæringstilbud.»

Ifølge www.jegvet.no skal «Jeg Vet bidra til at barnehager, grunnskoler og videregående skoler har et voldsforbyggende opplæringstilbud som fremmer livsmestring og som er systematisk, kunnskapsbasert og nasjonalt likeverdig.»

Undervisningen skal foregå gjennom hele barnets utdanningsforløp, fra barnehagen til videregående skole. Den skal være universelt utformet og sikre et kronologisk, alderstilpasset informasjonstilbud.

Gjennom Jeg Vet skal barn få en *fenomenforståelse* ved at læringsverktøyet gir «et språk om og en meningsforståelse om disse tema, og bidrar til å øke bevisstheten hos dem» (www.jegvet.no). I noen grad skal barna også få *handlingskompetanse* ved at barn skal vite om sine rettigheter, hvem de kan snakke med, og hvor de kan få hjelp.

Målsettinger – Snakke sammen

«Gi voksne som jobber med barn og unge et verktøy som fører til en kompetanseheving i å snakke med barn og unge om vold og overgrep.»

Snakke sammen er et digitalt opplæringsprogram som simulerer samtaler med barn og unge, og som skal gjøre voksne i stand til å tørre å spørre dersom de har bekymring for at et barn er utsatt for vold eller overgrep. Ifølge hjemmesiden www.snakkemedbarn.no gir verktøyet voksne «mulighet til å øve sammen på de viktige samtalene som mange kan oppleve som vanskelige. Vi ønsket å gi dem en mulighet for refleksjon, som starter der hvor mange forelesninger slutter: når de skal prøve selv. Vi ville gi dem en mulighet til sammen med kolleger å reflektere rundt sin egen rolle, sine muligheter og begrensninger, hvilke rutiner de allerede har, og har behov for å utvikle, og ikke minst hvordan de vil forberede, gjennomføre og avslutte samtaler med barn de er bekymret for». De simulerte samtalene tar utgangspunkt i en bekymring for barnet og skal bidra til at voksne blir tryggere og tar mer ansvar ved å følge opp bekymringene sine.

Utgangspunktet til Snakke sammen er at selv om kunnskapen om voldens konsekvenser er kjent, kvier mange seg for å ta samtalen med barnet eller foreldrene. Derfor skal spillsimulering primært gi voksne *handlingskompetanse* i å samtale med barn om vold og overgrep. Ved å øve seg digitalt er målet at voksne skal styrke sin handlingskompetanse og anvende denne i møtet med barn og unge. Målet er at voksne skal bli i stand til gjennom samtaler med barn å få bekreftet eller avkreftet mistanke voksne kan ha om vold og overgrep rettet mot konkrete barn. Informasjonsmaterieell skal i tillegg bidra til at voksne kan tilegne seg *fenomenforståelse*.

3.2 Målgrupper

Målgrupper – Jeg Vet

Målgruppe 1: barn og unge

Barn og unge er sluttbrukeren for verktøyet, det vil si at verktøyet skal komme barn og unge til gode. Barn og unge er også hovedmålgruppen i dette prosjektet.

Verktøyet har alderstilpasset informasjon til barn fra barnehagealderen og fram til de går ut av videregående skole. Verktøyet tar utgangspunkt i barnekonvensjonen artikkel 19, som omhandler barnas rett til beskyttelse mot vold og overgrep, og artikkel 42, som omhandler barnas rett til informasjon og statens ansvar for å tilrettelegge for dette. Barn har rett til kunnskap om vold og overgrep og hvor de kan få hjelp om de er utsatt. Det argumenteres for at kunnskap om vold og overgrep vil være livsmestringsfremmende for barn og unge og kan være et viktig bidrag inn i «å forebygge at de blir usatt og/eller utsetter andre for vold, overgrep og mobbing senere.» Å styrke barns kompetanse om mobbing, vold og overgrep anses også til å være et «relevant bidrag inn i arbeidet med å skape et trygt barnehage- og skolemiljø» (jegvet.no).

Målgruppe 2: ansatte i barnehage og skole

Det er gjengs oppfatning blant våre informanter at det er de voksne som har størst problemer med å forholde seg til det faktum at barn og ungdom blir utsatt for vold og overgrep, og å snakke om disse temaene med barn og unge (Øverlien 2015). For at læringsverktøyet skal oppnå positiv effekt, «må informasjonsarbeid rettet mot barn og ungdom også rettes mot voksenpersonene rundt barnet som lærere og foreldre, eller andre omsorgspersoner» (Bufdir 2015). Jeg Vet er derfor tenkt som en systematisk, kunnskapsbasert og alderstilpasset læringsressurs som de ansatte i barnehagen og skolen kan bruke når vold og overgrep skal tematiseres i opplæring og undervisning.

Målgruppe 3: eiere, ledere og kommunale myndigheter

Tidligere evalueringer av undervisningen om vold og overgrep har vist at mange skoler har satt bort undervisning om vold og seksuelle overgrep til eksterne programtilbydere (RVTS 2015; Bufdir 2015; Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014a). Ifølge våre informanter vanskeliggjør dette ikke bare oppfølging av barn, men også den kronologiske og alderstilpassede undervisningen over tid, som er en av målløstingene i forebyggende informasjonstiltak mot barn. Det anses derfor som sentralt at skolen har eierskap til undervisningen om vold og overgrep og gjennomfører undervisning om dette gjennom barns og unges livsløp.

Målgruppe 4: foresatte

Til tross for at foresatte ikke er en direkte målgruppe, på samme nivå som de andre målgruppene beskrevet i denne rapporten, anses foreldreinvolvering dog som en viktig bestanddel i implementeringen av Jeg Vet. Gjennom informasjonsskriv, som ligger tilgjengelig på www.jegvet.no til foresatte i skole og barnehage, blir foreldre oppfordret til å snakke med sine barn om vold, overgrep og mobbing i trygge omgivelser. Det framheves at foreldre er barnets viktigste rollemodell, og at gode samtaler om vanskelige temaer vil kunne trygge barnet om at det har støttespillere rundt seg som det kan henvende seg til.

Målgrupper – Snakke sammen

Målgruppe 1: kommunalt ansatte

Målgruppen forstås som alle kommunalt ansatte i tjenester rettet mot barn og unge, skole og skolehelsetjeneste, barnehage, helsestasjon, PPT og andre kommunale hjelpeinstanser. Andre som jobber med barn og unge, kan ha nytte av opplæringsløsningsen og vil kunne være aktuelle brukere.³

Målgruppe 2: barn og unge

Selv om verktøyet retter seg til voksne som er i nær kontakt med barn, er det barn og unge som er sluttbrukeren for verktøyet, i den forstand at Snakke sammen er et verktøy der voksne skal øve seg på å snakke med barn. Dersom verktøyet skal være virksomt, må voksne bruke sin kunnskap om å snakke med barn i praksis.

3.3 Aktører

De to digitale læringsressursene utvikles og skal implementeres innenfor et felt bestående av mange aktører på ulike styringsnivåer. Disse aktørene vil alle kunne påvirke de to læringsverktøyene, deres utforming, implementering og bruk, og vil dermed spille en rolle i hvorvidt de vil nå målene.

Hvordan aktørene er involvert, direkte eller indirekte, og i hvor stor grad og over hvor lang tid vil variere. Noen aktører har vært sterkt involvert i forarbeidet og utviklingen av Jeg Vet og Snakke sammen, mens andre vil være viktige for implementeringen og hvordan verktøyene tas i bruk. Noen aktører vil ikke være direkte involverte i hverken Jeg Vet eller Snakke sammen, men vil likevel kunne påvirke feltet, og dermed også læringsressursene, mer indirekte.

Bekjempelse av vold og overgrep mot barn er et samfunns mål, og politisk er tematikken forankret i regjering og Storting. Helt sentralt er også de ulike departementer, med tilhørende direktorater, som er fagorganene og iverksettere av statlig politikk. De mest sentrale er departementer med ansvar for barn, skole, utdanning og helse, Barne- og familiedepartementet, Kunnskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet, men også Justis- og beredskapsdepartementet.

Buudir har blitt gitt et særlig mandat som fagorgan for området vold og overgrep i nære relasjoner. Buudir har samarbeidet med Utdanningsdirektoratet og Helsedirektoratet i utviklingen av de to læringsressursene på ledelsesnivå og ønsker å opprettholde samarbeidet i det videre forløpet. Gjennom utviklingen av Jeg Vet har Buudir

³ RVTS Øst, Kravspesifikasjon til avtale om levering av spillsimuleringer 2017.

også organisert møter mellom Udir og Hdir på ledelsesnivå og informert om prosessen. Politidirektoratet er en annen viktig aktør på feltet, men er ikke direkte involvert i arbeidet med de to læringsverktøyene.

Fylkesmannen veileder fylkeskommunale, kommunale og private barnehage- og skoleeiere etter barnehageloven, opplæringsloven og privatskoleloven. Fylkesmannen skal også føre tilsyn med at barnehage- og skoleeierne driver virksomhetene i samsvar med gjeldende lover og forskrifter, og har ansvar for å bistå kommunene i å implementere barnekonvensjonen (jf. Sjumilssteget). Fylkesmannen driver i tillegg veiledningsvirksomhet for tjenestene og har jevnlig samlinger med skole- og barnehageledere. Bufdir har tidlig anerkjent at fylkesmannen er en betydningsfull aktør på feltet. Kartleggingen fra 2015 viste et betydelig potensial i utviklingen av en helhetlig voldsforebyggende informasjonsvirksomhet hvor statlige myndigheter spiller en sentral rolle. Inn i dette utviklingsarbeidet ligger det også et potensial i fylkesmannens rolle (Bufdir 2015).

Som skoleeiere er kommunene en viktig aktør på feltet og en vesentlig aktør i implementeringsarbeidet for de to læringsverktøyene. Kommunene er ansvarlige for barnevernstjenester og helsetjenester til barn og har et ansvar for å koordinere og organisere det voldsforebyggende arbeidet rettet mot barn og unge, blant annet gjennom de kommunale handlingsplanene mot vold og overgrep (Barne- og likestillingsdepartementet 2016). Fylkeskommunene er skoleeiere for videregående skole og har også et ansvar for å legge til rette for at helse- og omsorgstjenestene blir i stand til å forebygge, avdekke og avverge vold og seksuelle overgrep. Fylkeskommunene er dermed både en viktig aktør på feltet og en aktør som er direkte involvert i prosessene rundt Snakke sammen og Jeg Vet. Likeledes er KS som utviklingspartner for kommuner og fylkeskommuner en sentral aktør.

Barneombudet er som uavhengig talsperson for barn og unge en viktig aktør på feltet og en representant som har vært involvert i utviklingen av Jeg Vet gjennom deltakelse i arbeidsgruppen som utarbeidet det faglige innholdet i verktøyet.

Sentrale aktører er også de ulike kompetansesentrene på nasjonalt og regionalt nivå og de regionale ressursentrene om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging, RVTS Nord, Midt, Vest, Øst og Sør. RVTS-ene har siden starten i 2007 undervist ansatte i kommunene om vold og overgrep og hvilke konsekvenser det har for barn. RVTS Nord har vært representert i den faglige utviklingen av Jeg Vet. RVTS Øst har på vegne av alle RVTS-ene fått i oppdrag å utvikle og implementere Snakke sammen. RVTS-ene vil dermed være involvert gjennom hele prosessforløpet til Snakke sammen, men også til en viss grad til Jeg Vet.

Også andre nasjonale sentre var involvert i innholdsutviklingen av Jeg Vet. Disse var blant annet BarnsBeste – nasjonalt kompetansenettverk for barn som pårørende, Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus (SANKS), Læringsmiljøsenteret og Statped. RBUP deltok i arbeidet med implementeringsplanen til Jeg Vet.

I tillegg var fagforeninger for lærere, barnehageansatte og skoleledere med på å utvikle implementeringsarbeidet for Jeg Vet.

Videre finnes det en rekke private og ideelle aktører som er aktive i det forebyggende arbeidet mot vold og overgrep. Flere aktører har utviklet undervisningsopplegg og ressurser om vold, overgrep og mobbing (for en gjennomgang av et utvalg av slike tilbydere, se RVTS 2015; Bufdir 2015; FHI 2019).

Interesse- og brukerorganisasjoner er også en viktig og sterk stemme inn i det voldsforebyggende arbeidet. Flere av disse organisasjonene, som blant annet SMISO, Landsforening for barnevernsbarn og Forandringsfabrikken, har i flere omganger gitt

innspill til Snakke sammen og Jeg Vet og vil ha en betydelig stemme også i implementeringsfasen og ikke minst når verktøyene tas i bruk.

Det er også verdt å nevne noen av de kommersielle aktørene som er og har vært involvert i utviklingen og implementeringen av de to læringsverktøyene. I utviklingen av spillsimuleringen samarbeidet RVTS Øst med Attensi. Jeg Vet ble lansert på Gyldendals digitale plattform Salaby.

Sist, men ikke minst har vi de ulike tjenestene rettet mot barn og unge i kommunen/fylket eller regionen. Her vil barnehage, grunnskole og videregående skole være arenaene for implementering av de to verktøyene. Aktører som vil være brukere av spesielt Snakke sammen, finner vi også i helse- og omsorgstjenester som blant annet skolehelsetjenesten, helsestasjon, fastlege, BUP og RBUP, familievernkontor og barnevern. I tillegg er politi og barnehusene aktører på feltet, men de er ikke direkte involvert i Snakke sammen og Jeg Vet.

Tabell 3.1 Aktører på feltet

Departementer	Barne- og familiedepartementet, Kunnskapsdepartementet og Helsedirektoratet (Justisdepartementet)
Direktorater	Bufdir Utdanningsdirektoratet og Helsedirektoratet (Politidirektoratet)
Fylker/kommuner	Fylkesmenn Kommuner og fylkeskommuner – KS
Ombud	Barneombudet
Kompetansesentre	RVTS BarnsBeste, SANKS, Læringsmiljøseneteret (Jeg Vet)
Private og ideelle aktører	F.eks. Redd Barna, Røde Kors, Stine Sofies Stiftelse
Fagforeninger	Utdanningsforbundet, Skolelederforbundet
Interesse- og brukerorganisasjoner	F.eks. SMISO, Landsforening for barnevernsbarn, Forandringsfabrikken
Kommersielle aktører	Gyldendal (Jeg Vet); Attensi (Snakke sammen)
Tjenester	Barnehage, grunnskole, videregående skole, helse- og omsorgstjenester, barnevernet

3.4 Antakelser

I dette avsnittet vil vi beskrive ulike antakelser knyttet til utvikling, implementering og virkning og effekt av de to læringsverktøyene Jeg Vet og Snakke sammen. Holdninger, normer og ideologiske perspektiver, både på individuelt og institusjonelt plan, er «teoriene» i endringsteorien (Van der Knaap 2004; Chen 1990) og påvirker de ulike aktørers handlinger, deres veivalg og deres forståelser av kausale sammenhenger. Antakelser kan være eksplisitte, det vil si uttalte, som for eksempel på nettsidene til Jeg Vet og Snakke sammen, eller uttrykt i styringsdokumenter og prosjektplaner. Antakelser kan også være implisitte, det vil si holdninger, normer og forståelser som tas for gitt, og som aktørene ikke er seg bevisste, men som kommer til uttrykk gjennom intervju. I denne studien deler vi antakelsene inn i tre faser:

- antakelser knyttet til problemet
- antakelser knyttet til implementering
- antakelser knyttet til virkning og effekt

Kartleggingen av antakelser er gjort for å konkretisere og bringe fram ulike forhold som kan være mer eller mindre tydelige, men som allikevel vil være avgjørende for hvorvidt man vil lykkes med å nå målsettingene gjennom bruken av verktøyene. I evalueringer er det vanlig å ta utgangspunkt i målsettingene. Disse framstår dog ofte som ambisiøse og lite operative. Å fokusere på antakelsene er en måte å kunne «bryte ned» målsettingene og operasjonalisere dem på. Hvilke avgjørelser tas underveis, og hvorfor? Hvordan tenker man at man kan nå målsettingene?

Det er viktig å huske at det ikke nødvendigvis er enighet rundt de ulike antakelsene. Mens de ulike aktørene vil kunne enes om noen av antakelsene, vil det i andre tilfeller være kun få av aktørene som stiller seg bak. Som beskrevet tidligere har målet med denne endringsteorien vært frambringe ulike holdninger, normer og perspektiver. Disse vil vi bruke som arbeidshypoteser som vi i prosjektets neste faser vil undersøke nærmere. Dersom ulike holdninger og målsettinger viser seg til å være motstridende, vil det være interessant å forstå hvorfor det er slik, og hvilke konsekvenser dette vil ha for implementering og effekt av verktøyene. Poenget med å beskrive antakelsene i denne fasen av evalueringsarbeidet er derfor ikke å oppnå konsens, men å få fram mangfoldet av ulike synspunkter.

Antakelser – Jeg Vet

Antakelser knyttet til problemet

- 1 Vold og overgrep kan få konsekvenser for barns utvikling, psykiske helse og livskvalitet og kan påvirke barns konsentrasjon, læring, mestring og sosiale samspill i skolen.
- 2 Det har manglet en overordnet strategi for opplæring om vold og seksuelle overgrep i skole og barnehage.
- 3 Samfunnet evner ikke å innfri samtlige rettigheter for alle barn (rett til opplæring, rett til å bli hørt, rett til god hjelp uavhengig av hvor de bor, hvem de er, og hvordan lokale tjenester er organisert).
- 4 Skam og tabu rundt vold og overgrep, særlig i nære relasjoner, er svært utbredt i vårt samfunn. Det er de voksnes oppgave og plikt å hjelpe barn å bryte med dette.
- 5 Barn og unge trenger kunnskap om vold, overgrep og mobbing for å kjenne sine rettigheter, vite hvordan de skal få hjelp, og bidra til å skape et trygt og godt læringsmiljø.
- 6 Barnehager og skoler har for dårlige verktøy til å kunne utøve sitt ansvar for å forebygge vold og overgrep mot barn, og de mangler verktøy til å gjøre barn kjent med sine rettigheter i barnekonvensjonen.
- 7 Kortvarige forebyggingstiltak og enkelttiltak har sjelden noen større effekt eller virkning. Det er derfor behov for langsiktige satsinger og verktøy, særlig rettet mot barn og unge.
- 8 Det er behov for at tiltakene evalueres og forskes på.

Antakelser knyttet til implementering

Forankring

- 1 Arbeidet mot vold og overgrep må forankres i ledelsen, både i kommunen, fylkeskommunen og i staten, for at det skal få nødvendig prioritet, langsiktighet og ønsket effekt.
- 2 Det voldsforbyggende arbeidet er ikke godt nok forankret i alle sektorer i kommunen og dermed ikke godt nok legitimert overfor skole- og barnehageeiere.

- 3 Kompetanseheving er nødvendig på flere nivåer for videreutvikling av informasjonsvirksomhet i barnehage og skole.

Samarbeid og samordning

- 1 Det er behov for bedre koordinering av det voldsforebyggende arbeidet på departements- og direktoratsnivå og videre nedover i fylkes- og kommunenivå.
- 2 Ansvarsfordeling mellom de ulike aktørene på feltet er komplisert og ofte uklart.
- 3 Støtteapparatet er utilstrekkelig bygget ut. Det er svikt i samarbeidet mellom tjenester, manglende tilgjengelighet av tjenester (inkludert av helsepersonell ved skolene), manglende kollega- og lederstøtte og manglende kompetanse.
- 4 Det er behov for en sterkere statlig styring av kompetanseheving på feltet vold og overgrep.

Skolenes og barnehagenes rolle i implementeringen

- 1 For at skolene skal ta i bruk læringsverktøyene, er det en forutsetning at det er enkelt å finne fram til dem (for eksempel på nettet).
- 2 For å nå ut med et undervisningsopplegg til alle barn og unge i Norge må hver avdeling, klasse, barnehagelærer og lærer involveres, og det krever en omfattende organisering av informasjonsarbeidet.
- 3 Eksisterende tilbud og opplæringsprogrammer tas ulikt i bruk, og det er derfor stor variasjon mellom skoler og barnehager i hvilken informasjon de formidler til barn, og hvilke tiltak barn mottar.
- 4 Skoler og barnehager mangler verktøy som kan hjelpe dem å nå målsettingen om alderstilpasset og kronologisk oppfølging av kunnskap om vold og overgrep til barn.
- 5 Salaby som læringsplattform er assosiert med barneskolen. Det er usikkert hvorvidt Jeg Vet vil tas i bruk i ungdomsskole, videregående skole og barnehage.
- 6 Skoler og barnehager oppfatter skillet mellom målsettingene til Jeg Vet og Snakke sammen som uklare. Mange tror at også Jeg Vet er et verktøy for å oppdage vold og overgrep.
- 7 Den foreliggende forskningsbaserte kunnskapen om betydningen av informasjon på forebygging av vold og overgrep mot barn og unge er mangelfull. Det er dermed usikkerhet knyttet til måloppnåelse for barnehager og skoler i voldsforebygging gjennom bruk av Jeg Vet.

Antakelser knyttet til virkning og effekt

Universell utforming

- 1 Innholdet skal passe alle barn. Det betyr at det skal være relevant for alle barn, og det skal tilrettelegges for at ingen barn tas ut av undervisningen.
- 2 Heller enn å ha ulikt innhold til ulike grupper barn skal alle barn ha det samme budskapet, den samme kunnskapen. Man skal kunne jobbe med temaene uavhengig av barns bakgrunn.
- 3 Jeg Vet skal være egnet for det samiske samfunnet, for barn med minoritetsbakgrunn og for barn og unge som trenger spesiell tilrettelegging i forbindelse med læring.
- 4 Det vil kun være behov for oversettelse for å sikre at samiske barn ivaretas.
- 5 Innholdet i Jeg Vet må framstilles på en ikke stigmatiserende måte for å ivareta behovene til ulike grupper av barn (som barn med samisk eller annen etnisk bakgrunn, barn med utviklingshemning).

Effekt og virkning

- 1 Den forskningsbaserte kunnskapen om effekten av ulike tiltak på å forebygge vold og overgrep mot barn er mangelfull. Det foreligger imidlertid erfaringsbasert kunnskap om hvordan tidligere tiltak har fungert.
- 2 Det foreligger ingen kvantitative eller kvalitative studier av opplærings- og informasjonstiltak rettet mot barn og unge om vold og overgrep i Norge, og kun få studier som er utført i Norden. Forskning om effekt av opplæringstiltak er for det meste basert på internasjonale studier. Det mangler studier om implementeringsprosessen i et nordisk velferdsperspektiv.
- 3 Kunnskap til barn og unge om vold og overgrep vil virke livsmestringsfremmende og være et viktig tiltak for å forebygge voldsutsatthet eller voldsutøvelse.
- 4 Kunnskap om vold og overgrep vil gi barn og unge et språk om og en meningsforståelse om disse temaene og bidra til økt bevissthet om temaet hos barn.
- 5 Kunnskap om vold og overgrep kan bidra til at barn og unge forteller om egne opplevelser og erfaringer med vold og overgrep.
- 6 Styrkingen av barns kompetanse om mobbing, vold og overgrep vil bidra positivt til et trygt barnehage- og skolemiljø og sikrer inkludering av barn og unge.
- 7 Barns og unges aktive deltakelse i undervisningsopplegg om vold og overgrep må sikres for at tiltaket skal ha positiv effekt.

Antakelser – Snakke sammen

Antakelser knyttet til problemet

- 1 Det er nødvendig med en kompetanseheving blant ansatte i skoler og barnehage av det å snakke med barn og unge om vold og overgrep.
- 2 Voksne opplever det som ubehagelig å snakke med barn og unge om vold og overgrep. Derfor får mange barn og unge ikke den hjelpen de trenger.
- 3 Det er mulig å avdekke vold og overgrep gjennom samtaler med barn.
- 4 Voksne har teoretisk kunnskap om vold og overgrep, men mangler praktisk øvelse i å snakke om vold og overgrep.
- 5 Det er mulig for voksne å bli bedre på å snakke om vold og overgrep
- 6 Skam og tabu rundt vold og overgrep, særlig i nære relasjoner, er svært utbredt i vårt samfunn. Det er de voksnes oppgave og plikt å hjelpe barn å bryte med dette.
- 7 Det er de voksnes ansvar å avdekke vold og overgrep mot barn og handle adekvat når dette avdekkes.
- 8 Snakke sammen skal kunne brukes av alle ansatte i skole og barnehage, uansett forkunnskaper og bakgrunnskompetanse. (Det er nødvendig å «demokratisere» voksnes kunnskap om å snakke med barn om vold og overgrep og ikke gjøre dette til et «ekspertområde».)

Antakelser knyttet til implementering

- 1 Forankring på ledelsesnivå i skole og barnehage er sentralt for at verktøyet tas i bruk.
- 2 Verktøyet er utradisjonelt og krever utradisjonelle former for implementering – implementering skal skje organisk (spres «av seg selv»).
- 3 En viktig implementeringsstrategi er å «train the trainers», altså å lære opp ildsjeler som sprer bruken av Snakke sammen videre.

- 4 Skoleledere bruker maksimalt 15 minutter til å finne fram til gode læringsverktøy. Det er derfor usikkert om de vil finne fram til Snakke sammen gjennom et søk på nettet.

Antakelser knyttet til virkning og effekt

Universell utforming

- 1 Det finnes noen universelle og grunnleggende trekk i samtaler med barn. Det er mulig å snakke med alle barn om vold og overgrep, uansett utviklingshemning eller minoritetsbakgrunn.
- 2 Viktigere enn å lage avatarer myntet på spesielle minoriteter er det å få fram den «krysskulturelle» kompetansen (dvs. at man trenger en kulturkompetanse som handler om at utfordringene ofte ligger i møtet mellom ulike kulturer, og at barn og unge dermed må forholde seg til ulike kulturer med ulike forventninger).
- 3 Å gjøre Snakke sammen universell utformet krever noe kvalitativt annet enn å oversette verktøyet til ulike språk eller å lage avatarer med ulike kulturuttrykk (som samekofte, hijab).
- 4 Det er vanskelig å lage avatarer tilpasset ulike grupper barn uten å risikere at disse blir karikert i spill sammenheng.
- 5 Universell utforming av Snakke sammen kan videreutvikles etter at verktøyet har blitt tatt i bruk.
- 6 Det kan ligge noen begrensninger i rammen knyttet til spillteknologi når det gjelder mulighetene for å få til en universell utforming. (Man må klare balansegangen mellom å få med viktige kulturtrekk og samtidig unngå karikering av spillavatarene.)

Demokratisering

- 1 Det er ofte ufaglærte, som for eksempel assistenter i barnehagen, som har den tetteste kontakten med barna. Snakke sammen er et verktøy som demokratiserer kunnskap.
- 2 Snakke sammen er utformet på en måte som gjør verktøyet tilgjengelig for alle som arbeider med barn og unge, uavhengig av vedkommendes bakgrunn og kompetanse.

Virkning og effekt

- 1 Når voksne får sjansen til å øve seg på å snakke med barn og unge om vold og overgrep, vil flere tilfeller av vold og overgrep avdekkes (dvs. en antatt kausaleffekt).
- 2 Å ta samtalen med barn vil føre til bedre kvalitet på bekymringsmeldingene til barnevernet
- 3 Å ta samtalen med barn vil føre til bedre treffsikkerhet på bekymringsmeldingene til barnevernet
- 4 Refleksjon rundt og øving i å snakke med barn vil også føre til økt refleksjon om hvordan man skal håndtere vold og overgrep videre i hjelpeapparatet.
- 5 En grunnkompetanse om ulike typer vold og en forståelse av årsaker til symptomer, atferdsuttrykk og bekymringstegn er sentralt for at voksne skal kunne avdekke vold og overgrep, i tillegg til kompetanse i å snakke med barn og unge om vold og overgrep.

3.5 Indikatorer

Når nå antakelsene er avdekket, blir neste steg å måle om alle antakelsene og visjonene stemmer i praksis. Som vi har antydnet tidligere, er begge læringsverktøyene under videre utvikling, og implementeringsforløpet er ikke endelig klarlagt. Situasjonen

med covid-19 og nedstengingen av samfunnet har ført til ytterligere usikkerhet om implementeringsprosessen. Indikatorene vil utvikles fortløpende, og endringer underveis må innberegnes. I det følgende vil vi presentere foreløpige forslag til indikatorer for å vurdere praksis opp mot endringsteoriene som er beskrevet i dette notatet, og også beskrive kort hvordan vi planlegger å måle disse. Vi vil presentere indikatorer som gjenspeiler de ulike stadiene i evalueringen:

- indikatorer for implementering
- indikatorer for bruken av verktøyet
- indikatorer for virkning og effekt

Som vi har beskrevet tidligere, finnes det lite forskningsbasert kunnskap om virkninger og effekt av voldsforbyggende læringsverktøy rettet mot barn og unge. Det vil derfor på sikt være hensiktsmessig å skille mellom graden av korttids- og langtidsvirkninger av Jeg Vet og Snakke sammen. Spesifikke indikatorer for langtidsvirkninger vil utarbeides ved et senere tidspunkt.

Det er en utfordring i evalueringsforskning å finne indikatorer og måter disse kan måles på. Under lister vi relevante indikatorer for dette prosjektet. Noen av disse vil befinne seg i grenselandet for hva som vil være mulig å kunne kartlegge i form av virkninger og effekt.

Indikatorer – Jeg Vet

Indikatorer for implementering

- utforming av innsatsene for implementering, strategisk og fra et brukerperspektiv (Finner brukerne fram til verktøyene?)
- grad av treffsikkerhet for de igangsatte aktivitetene (både for målgruppene og sektor)
- betydning av de ansattes tidligere erfaringer og kunnskaper om vold og overgrep for bruken av Jeg Vet
- grad av samarbeid mellom og innad i ulike styringsnivåer
- grad av forankring hos fylkesmenn, kommuner og fylkeskommuner
- etablerte systemer for å fange opp tilbakemeldinger om bruken av ressursene

Planlagt metode/datainnsamling

- dokumentstudier (bl.a. kommunale handlingsplaner mot vold og overgrep)
- intervjuer med nøkkelinformanter på ulike styringsnivåer (direktorater, fylkesmenn, rådmenn)
- intervjuer med skole- og barnehageledere
- intervjuer ved eller observasjon av implementeringsaktiviteter som kurs og informasjonsmøter
- evalueringsworkshop (ulike styringsnivåer, skole- og barnehageledere, representanter for lærere og barnehageansatte)

Indikatorer for bruken av verktøyet

- måten Jeg Vet tas i bruk på
- erfaringer ulike brukere har med bruken av Jeg Vet
- grad av trygghet hos lærere/barnehagelærere i å snakke om vold og overgrep i opplæring og undervisning
- lærernes og barnehagelærernes opplevelse av å ha de nødvendige støttesystemene

- og rapporteringsstrukturene tilgjengelig for å kunne handle dersom det oppdages tilfeller av vold og overgrep
- barrierer mot å snakke om vold og overgrep mot barn i skole- og barnehagesammenheng (tid, kunnskap, angst for / ubehag av temaet osv.)

Planlagt metode/datainnsamling

- deltakende observasjon
- gruppeintervju med lærere, barnehageansatte, foreldre og barn/unge
- intervjuer med barnehage- og skoleledere
- statistisk datamateriale om bruken av verktøyet
- surveyeksperiment til barnehageansatte, lærere, andre som jobber med barn og unge
- evalueringsworkshop (ulike styringsnivåer, skole- og barnehageledere, representanter for lærere, barnehageansatte og ungdom)

Indikatorer for virkninger

- grad av fenomenforståelse og handlingskompetanse hos barn og unge etter alder, kjønn, minoritetsbakgrunn, helse etc.
 - kunnskap om vold og overgrep
 - kunnskap om rettigheter
 - kunnskap om hjelpetilbud
 - kunnskap om hvem man skal snakke med
- grad av endrede holdninger og atferd blant barn
- økt antall barn som forteller om egne erfaringer (denne indikatoren er utfordrende å måle)

Planlagt metode/datainnsamling

- deltakende observasjon
- gruppeintervju med lærere, barnehageansatte, foreldre og barn/unge
- intervjuer med barnehage- og skoleledere
- statistisk datamateriale om bruken av verktøyet
- evalueringsworkshop (ulike styringsnivåer, skole- og barnehageledere, representanter for lærere, barnehageansatte og ungdom)

Indikatorer for effekt

- grad av endret kunnskap om og holdninger til vold og overgrep blant barn som kan direkte føres tilbake til Jeg Vet (effektevaluering)

Planlagt metode/datainnsamling

- testing av surveydesign med et utvalg av barn og unge (ungdomspanel)
- surveyeksperiment til barnehageansatte, lærere, andre som jobber med barn og unge
- surveyeksperiment til barn og ungdom

Indikatorer – Snakke sammen

Indikatorer for implementering

- utforming av innsatsene for implementering, strategisk og fra et brukerperspektiv
- treffsikkerhet for de igangsatte aktivitetene (både for målgruppene og sektor)

- betydning av de ansattes tidligere erfaringer og kunnskaper om vold og overgrep for bruken av Snakke sammen
- grad av forankring på ulike styringsnivåer

Planlagt metode/datainnsamling

- dokumentstudier (bl.a. kommunale handlingsplaner mot vold og overgrep)
- intervjuer med nøkkelinformanter på ulike styringsnivåer (direktorater, fylkesmenn, rådmenn)
- intervjuer med skole- og barnehageledere
- intervjuer ved eller observasjon av implementeringsaktiviteter som kurs og informasjonsmøter
- evalueringsworkshop (ulike styringsnivåer, skole- og barnehageledere, representanter for lærere og barnehageansatte)

Indikatorer for bruken av verktøyet

- antall personer som besøker hjemmesiden
- antall personer som fullfører spillsimulatoren
- antall personer som spiller flere ganger
- antall barnehager og skoler som har tatt Snakke sammen i bruk
- erfaringer med spillteknologi som verktøy
- erfaringer med innhold i verktøyet
- barrierer mot å snakke med barn ved mistanke om vold og overgrep (tid, kunnskap, angst for / ubehag av temaet etc.)

Planlagt metode/datainnsamling

- intervjuer med lærere og barnehageansatte
- intervjuer med barnehage- og skoleledere
- statistisk datamateriale om bruken av verktøyet
- survey til barnehageansatte, lærere, andre som jobber med barn og unge
- evalueringsworkshop (ulike styringsnivåer, skole- og barnehageledere, representanter for lærere, barnehageansatte og ungdom)

Indikatorer for virkning

- grad av fenomenforståelse og handlingskompetanse hos voksne
- grad av trygghet hos lærere/barnehagelærere i å snakke med barn ved mistanke om vold og overgrep
- lærernes og barnehagelærernes opplevelse av å ha de nødvendige støttesystemene og rapporteringsstrukturene tilgjengelig for å kunne handle dersom det oppdages tilfeller av vold og overgrep
- antall barn som forteller om egne erfaringer (denne indikatoren er utfordrende å måle)
- antall mistanker om vold og overgrep som blir avdekket og dokumentert
- antall henvendelser til andre instanser i hjelpeapparatet rundt voldsutsatte barn

Planlagt metode/datainnsamling

- intervjuer med lærere og barnehageansatte
- intervjuer med barnehage- og skoleledere
- statistisk datamateriale om bruken av verktøyet

- surveyeksperiment til barnehageansatte, lærere, andre som jobber med barn og unge
- evalueringssworkshop (ulike styringsnivåer, skole- og barnehageledere, representanter for lærere, barnehageansatte og ungdom)

Indikatorer for effekt

- grad av fenomenforståelse og handlingskompetanse hos voksne
- grad av trygghet hos lærere/barnehagelærere i å snakke med barn ved mistanke om vold og overgrep (= handlingskompetanse)
- antall barn som forteller om egne erfaringer (denne indikatoren er utfordrende å måle)
- antall mistanker om vold og overgrep som blir avdekket og dokumentert
- antall henvendelser til andre instanser i hjelpeapparatet rundt voldsutsatte barn

Planlagt metode/datainnsamling

- Surveyeksperiment til barnehageansatte, lærere, andre som jobber med barn og unge

4 Avslutning og veien videre

Hovedmålet for det voldsforbyggende arbeidet er å redusere forekomsten av vold og overgrep. Forebygging og avdekking av vold og overgrep anses å være viktige steg for å nærme seg dette målet.

I arbeidet med notatet har vi avdekket endringsteoriene til de to læringsverktøyene Snakke sammen og Jeg Vet. Notatet er av teknisk karakter ved at det presenterer målsettinger, målgrupper og noen av antakelsene knyttet til utforming, implementering og virkningen/effekten av verktøyene. Spesielt i beskrivelsen av antakelsene kommer det fram ulike forståelser av og holdninger til Snakke sammen og Jeg Vet. De ulike styringsdokumentene og informantene skisserer til dels ulikt formålet med verktøyene, hvordan verktøyene best kan realisere sine målsettinger, og eventuelt hvor fallgruvene er. Heller enn å strømlinjeforme én fortelling har vi med dette notatet ønsket å vise kompleksiteten disse to verktøyene inngår i. Kompleksiteten handler ikke bare om et felt der mange aktører fra flere styringsnivåer er involvert. Kompleksitet handler også om ulike institusjonelle (og personlige) holdninger og forståelser, prioriteter og ambisjoner knyttet til voldsforebyggende tiltak. Gjennomgående er ambisjonene svært høye.

Et interessant funn, som kan følges videre i evalueringen, er den underliggende spenningen i feltet mellom på den ene siden voksnes ansvar for barn og på den andre siden barns eierskap til egen kropp og handlingskompetanse. Hvem har ansvaret for å forhindre at vold skjer, og hvilken rolle skal barn og unge ha selv i dette forebyggende arbeidet?

Informantene har gjentatte ganger påpekt viktigheten av forankring på ulike styringsnivåer. Dette utfordres av den tverrsektorielle utformingen av velferdstjenestene (silotenkning). Forankring må også skje og legitimeres gjennom lov- og regelverket. Her er det fortsatt flere muligheter som ikke har blitt benyttet. Forankring på styringsnivå må også opprettholdes over tid.

En særskilt problemstilling for implementeringen av digitale verktøy som våre informanter har vært opptatt av, er hvorvidt det er mulig å finne fram til Jeg Vet og Snakke sammen på nettet. Dersom man ikke vet om verktøyene på forhånd, vil man da enkelt finne fram til Snakke sammen eller Jeg Vet gjennom et søk på nettet? En av våre informanter sa: «Skoleledere har dårlig tid og vil bruke maksimalt 15 minutter på et Google-søk».

I notatet har vi også framlagt foreløpige indikatorer som skal måle de ulike antakelsene og evaluere verktøyene i praksis opp mot idealforestillingen. En viktig avgrensning i den forestående evalueringen er at vi ikke vil kunne evaluere den objektive kvaliteten på Jeg Vet og Snakke sammen opp mot andre tiltak som kunne ha vært benyttet for å nå det overordnede samfunnsmålet om å forhindre vold og overgrep mot barn og unge. Det vil derfor ikke være mulig, basert på den forestående evalueringen, å stadfeste om feilaktig utforming av verktøyet kan tilskrives dårlig kvalitet på verktøyet (målt objektivt). Vi kan derimot si noe om hvorvidt utformingen av verktøyet oppleves som hensiktsmessig og nyttig av brukerne.

Referanser

- Aakvaag, H. F. og Strøm, I. F. (red.) (2019). Vold i oppveksten: Varige spor? En longitudinell undersøkelse av reviktimisering, helse, rus og sosiale relasjoner hos unge utsatt for vold i barndommen. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Barne- og familiedepartementet (2005). Strategi mot seksuelle og fysiske overgrep mot barn (2005-2009). Oslo
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2014a). Barndommen kommer ikke i reprise. Strategi for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot bar og ungdom (2014-2017). Oslo
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2014b). En god barndom varer livet ut. Tiltaksplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom (2014-2017). Oslo
- Barne-, og likestillingsdepartementet (2016). Prop.12 S (2016-2017). Opptrappingsplan mot vold og overgrep (2017-2021).
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2018). Implementeringsplan «Jeg vet». Oslo
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (ND) Notat. Plan om implementering av SNAKKE. Oslo
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2015). Gjennomgang av kurs- og informasjonsvirksomhet om vold og seksuelle overgrep i barnehage og skole. En supplerende kartlegging. Oslo
- Chen, H.-T. (1990). Theory-Driven Evaluations Newbury Park, California: Sage Publications
- Ebrahim, A., Rangan, VK (2010). Putting the brakes on impact: a contingency framework for measuring social performance. Academy of Management Proceedings.
- Edwards, V. J., Holden, G. W., Felitti, V. J., og Anda, R. F. (2003). Relationship between multiple forms of childhood maltreatment and adult mental health in community respondents: results from the adverse childhood experiences study. American Journal of Psychiatry, 160(8), s.1453-1460.
- Eyben, R., Kidder, T. Rowlands, J., and A. Bronstein (2008). Thinking about change for development practice: a case study from Oxfam GB. Development in Practice 18; 2: 201-212
- FHI (2019) Systematisk kartleggingsoversikt. Opplærings- og informasjonstiltak for barn og unge for å forebygge og avdekke vold, overgrep og krenkelser. Rapport 2019. Oslo: Folkehelseinstituttet.
- Førland, M., Mossige, S. (1993). Kunnskapsstatus: Forebygging av seksuelle overgrep mot barn. Oslo: Norges forskningsråd
- Isdal, P. (2002). Vold mot mor er vold mot barn-om barn som vokser opp som vitne til vold i familien. Voksne for Barns årsrapport 2002.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2004). Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2004-2007.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2008). Vendepunkt – handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008–2011. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2012). Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2012.
- Justis- og beredskapsdepartementet (2013). Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014-2017. Oslo
- Lai, L. (2011.) Kompetansemobilisering og egenmotivasjon. Magma 03/11.
- Meld.St.15 (2012-2013). Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner. Det handler om å leve. Justis- og beredskapsdepartementet. Oslo

- Moen, LH, Bergman, S., Øverlien, C. (2018). Forebyggende tiltak mot vold i nære relasjoner. Kartlegging av kunnskap for veien videre. Oslo: Nasjonal kunnskapssenter om vold og traumatisk stress
- Nasjonalt ressurscenter for seksuelt misbrukte barn (2002): Seksuelle overgrep mot barn – utvalgte temaer
- Redd Barna (2017). Oppsummeringsrapport fra workshop om voldsforebyggende innsatser I skole og barnehage. Oslo: Redd barna
- RVTS Sør (2015). Kartlegging, vurdering og anbefalinger vedrørende undervisningsopplegg i barnehage og skole om vold og seksuelle overgrep.
- Røsdal, T., Madsen A.Å, Næss, T., Larsen E.H (2019). Kompetanse om vold og overgrep i nære relasjoner: innledende kartlegging av føringer, opplæringsstrukturer og kompetansebehov. Oslo: NIFU
- Stern, E., Stame, N., Mayne, J., Forss, K., Davies, R. and B. Befani (2012), “Broadening the range of designs and methods for impact evaluations. Report of a study commissioned by the Department for International Development”, DFID Working Paper 38, April 2012, London
- Topping, K. J., & Barron, I. G. (2009). School-based child sexual abuse prevention programs: A review of effectiveness. *Review of Educational Research*, 79(1), 431-463.
- Van der Knaap, P. (2004). Theory-based evaluation and learning: possibilities and challenges. *Evaluation* 10 (1): 16-34
- Rasmussen, I., Strøm, S., Sverdrup, S., Vennemo H. (2012) Samfunnsøkonomiske kostnader av vold i nære relasjoner. Oslo: Vista Analyse
- Vogel, I. (2012) Review of the usage of ‘Theory of Change’ in international development. Review report. UK Department of International Development.
- Walsh, K., Zwi, K., Woolfenden, S., Shlonsky, A., (2015). School-based education programs for the prevention of child sexual abuse: a cochrane systematic review and meta-analysis. *Research on Social work practice* 28(1)
- Øverlien, C. (2010). Children exposed to domestic violence: Conclusions from the literature and challenges ahead. *Journal of Social Work*, 10(1), s.80-97
- Øverlien, C. (2015). Ungdom, vold og overgrep. Skolen som forebygger og hjelper. . Oslo, Universitetsforlaget.

Vedlegg Tabelloppsummering av endringsteori for Jeg Vet og Snakke sammen

	Jeg Vet	Snakke sammen
Hovedmålsetting	Redusere vold og overgrep mot barn og unge	Redusere vold og overgrep mot barn og unge
Målsettinger	Bidra til at barnehager og skoler har et alderstilpasset, forskningsbasert og universelt utformet voldsforebyggende opplæringstilbud	Gi voksne som jobber med barn og unge, et verktøy som fører til en kompetanseheving i det å snakke med barn og unge om vold og overgrep
Målgrupper	1 barn og unge 2 ansatte i barnehage og skole 3 eiere, ledere og kommunale myndigheter	1 kommunalt ansatte 2 barn og unge
3.3 Aktører	Aktører på ulike nivåer	
3.5 Antakelser	Antakelser knyttet til problemet Antakelser knyttet til implementering <ul style="list-style-type: none"> - forankring - samarbeid og samordning - skolenes og barnehagenes rolle i implementering Antakelser knyttet til virkning og effekt <ul style="list-style-type: none"> - universell utforming - effekt og virkning 	Antakelser knyttet til problemet Antakelser knyttet til implementering Antakelser knyttet til virkning og effekt <ul style="list-style-type: none"> - universell utforming - demokratisering - virkning og effekt
3.6 Indikatorer	Indikatorer for implementering Indikatorer for bruken av verktøyet Indikatorer for virkninger Indikatorer for effekt	Indikatorer for implementering Indikatorer for bruken av verktøyet Indikatorer for virkninger Indikatorer for effekt

Jeg vet og Snakke sammen: Verktøyenes endringsteorier

Barne- ungdoms- og familiedirektoratet har utarbeidet to digitale læringsverktøy: Jeg Vet og Snakke sammen. Begge verktøyene skal fungere som forbyggende tiltak for å redusere vold og overgrep blant barn og unge. Jeg Vet er rettet mot barn og unge fra barnehagealder opp til og med videregående skole og skal gi alderstilpasset, likeverdig, systematisk og kunnskapsbasert opplæring om vold og overgrep gjennom en digital opplæringsplattform. Snakke sammen skal hjelpe voksne som jobber med barn, til å bli tryggere på å snakke med barn om vold og overgrep. Snakke sammen består av en rekke avatarer, eller figurer av et digitalt barn, og er et øvingsverktøy hvor voksne kan øve seg på å ha samtaler med barn om vold og overgrep.

Fafo har fått i oppdrag å gjennomføre en følgeevaluering av begge verktøyene.

I dette notatet avdekker vi endringsteoriene til de to verktøyene. Vi beskriver målsetninger, målgruppene og antakelsene som ligger til grunn for utformingen og implementeringen av verktøyene, samt antakelsene knyttet til verktøyenes virkning og måloppnåelse. Disse endringsteoriene vil danne grunnlaget til den videre evalueringsprosessen.

Borggata 2B
Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-notat 2020:13
ID-nr.: 10333